

II. PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

Liwiusz Wojciechowski, *Napływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich a produktywność gospodarek krajów Grupy Wyszehradzkiej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2019, ss. 200.

Zagraniczne inwestycje bezpośrednie są jednym z ulubionych tematów badawczych wśród ekonomistów zajmujących się międzynarodową współpracą gospodarczą, a jednocześnie stanowią przedmiot wielu sporów i kontrowersji. Jeśli chodzi o dobór problematyki badawczej i tematu recenzowanej książki, to należy podkreślić, że Autor podjął się badania zagadnień, które mają istotny wymiar teoretyczny, a jednocześnie cechują się dużym znaczeniem praktycznym. Wymiar teoretyczny wiąże się przede wszystkim z niepełną jednoznacznością poglądów na temat wpływu zagranicznych inwestycji bezpośrednich na produktywność gospodarek przyjmujących te inwestycje. Wątek praktyczny dotyczy natomiast możliwych konkluzji dla polityki gospodarczej, zwłaszcza w obszarze oddziaływania państwa na przepływy zagranicznych inwestycji bezpośrednich. O tym, że problematyka badawcza ocenianej pracy została dobrana w sposób zasługujący na aprobatę, świadczą cztery argumenty – jest ona ważna, aktualna, jest szeroko badana w literaturze międzynarodowej oraz nie jest zadowalająco rozpracowana w literaturze polskiej.

Ważność problematyki skupiającej się na konsekwencjach napływu zagranicznych inwestycji bezpośrednich wynika z powszechności obserwowanych procesów internacjonalizacji i globalizacji praktycznie w całej gospodarce światowej. Gospodarka polska, podobnie jak gospodarki innych tzw. krajów postsocjalistycznych, włączyła się w te procesy z pewnym opóźnieniem – *de facto* od początku okresu transformacji, czyli przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych poprzedniego stulecia. W parze z doniosłością podjętej problematyki idzie jej aktualność. Długofalowa intensyfikacja procesów konkurencji międzynarodowej, wzrost natężenia walki konkurencyjnej, przetasowania w stawce głównych uczestników rywalizacji na rynku światowym – prowadzą do pytań o podział efektów pomiędzy uczestników tych procesów. Efekty te mogą być oceniane między innymi w odniesieniu do zagranicznych inwestycji bezpośrednich rozpatrywanych z punktu widzenia makroekonomicznego pod kątem wpływu na produktywność całych gospodarek narodowych, a także ich części składowych w perspektywie mezoekonomicznej (branżowej, sektorowej czy regionalnej). W wielu krajach uniwersytety, a także inne ośrodki badawcze poświęcają dużo uwagi i nakładów na badania podejmujące te zagadnienia. W Polsce kwestie te rzadziej stanowią przedmiot zainteresowania badaczy. Dotrzymanie kroku tendencjom międzynarodowym w tej dziedzinie jest ważnym wyzwaniem stojącym przed polskimi ekonomistami. W zarysowany kontekst wpisuje się oceniana książka autorstwa Liwiusza Wojciechowskiego. Przytoczone argumenty jednoznacznie przemawiają za słusznością konkluzji, że dobór problematyki badawczej recenzowanej książki jest przysłowiowym strzałem w dziesiątkę i stanowi bezsprzecznie jej silną stronę.

Głównym celem opracowania jest „[...] określenie, jaki jest wpływ obecności zagranicznych inwestycji bezpośrednich na produktywność w obliczu zróżnicowania zdolności absorpcyjnych krajów Grupy Wyszehradzkiej (V4), w ujęciu makro- i mezoekonomicznym w okresie poakcesyjnym 2004–2013”. Dodatkowo sformułowano sześć celów szczegółowych, które są podporządkowane realizacji zarysowanego celu głównego. Cel główny rozprawy został postawiony poprawnie. Cel jest sformułowany jednoznacznie, co daje możliwość sprawdzenia jego osiągnięcia. Eksponuje się w nim wątek diagnostyczno-poznawczy z możliwością sformułowania rekomendacji o charakterze normatywnym.

Ważnym elementem opisu podjętych badań są przyjęte hipotezy badawcze, w ramach których wydzielono hipotezę główną oraz siedem hipotez szczegółowych. Hipoteza główna została ujęta następująco: „Efekty obecności ZIB dla gospodarki kraju goszczącego są zróżnicowane w ujęciu branżowym, w czasie oraz są uzależnione od zdolności absorpcyjnych gospodarki wyrażonych luką technologiczną”. Hipotezy szczegółowe dotyczą natomiast takich zagadnień, jak: charakter (kierunek) zależności między obecnością kapitału zagranicznego w formie ZIB a produktywnością w kraju goszczącym, wpływ ZIB na produktywność oraz tempo zmian produktywności wraz z upływem czasu, ZIB, a luka technologiczna oraz branżowy rozkład wzrostu produktywności pod wpływem ZIB. W odniesieniu do sposobu „wyprowadzenia” wymienionych hipotez, można zgłosić istotną wątpliwość. Jedyne w wypadku hipotezy głównej Autor nawiązuje do studiów literaturowych i syntezy przeprowadzonych rozważań teoretycznych, wskazując je jako podstawy do postawienia hipotezy. Pozostałe hipotezy pojawiają się w wywodzie Autora bez podania uzasadnienia (wyjątek stanowi hipoteza szczegółowa H4, gdzie powołano się na hipotezę Findlaya z 1978 r.).

Recenzowana książka (łącznie 200 stron) składa się ze Wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych oraz z Zakończenia. Ponadto w pracy występują jeszcze następujące składniki: Bibliografia, Spis tabel oraz Spis rysunków. Generalna ocena struktury pracy wypada pozytywnie. Zachodzi poprawna korespondencja pomiędzy tytułem książki, liczbą i sekwencją rozdziałów oraz ich układem wewnętrznym i treścią. Tytuł jest stosunkowo krótki, ale w pełni zrozumiały oraz zawiera w sobie zasygnalizowanie podjętego problemu badawczego, co łącznie stanowi atut tego opracowania. Rozdział 1 („Zagraniczne inwestycje bezpośrednie i ich rola we wzroście i rozwoju gospodarki kraju przyjmującego”) jest rozdziałem o charakterze literaturowym. Ta część pracy jest przeglądem najważniejszych przejawów powiązań pomiędzy zagranicznymi inwestycjami bezpośrednimi a wzrostem i rozwojem kraju, który te inwestycje absorbuje. Zręcznie przedstawiono istotę ZIB, ich rodzaje, poprawnie, syntetycznie omówiono teorie wyjaśniające ZIB, właściwie rozważono determinanty lokalizacji ZIB oraz kompetentnie ukazano wybrane aspekty wpływu ZIB na gospodarkę kraju goszczącego. Rozdział 2 („Metodyka badania współzależności między ZIB a produktywnością”) nawiązuje do drugiego członu tytułu rozprawy, czyli do kwestii produktywności. Jest poświęcony teoretycznym ujęciom zmian produktywności gospodarki. Oprócz teoretycznego rozpracowania sensu pojęcia produktywności podjęto kwestie pomiaru produktywności, szacowania łącznej produktywności czynników produkcji oraz zanalizowano determinanty produktywności. O ile można uznać, że rozdziały 1 i 2 stanowią koncepcyjno-merytoryczne przygotowanie do badania związków pomiędzy ZIB a produktywnością, o tyle rozdział 3 („Metodyka badania współzależności między ZIB a produktywnością”, stanowi ciąg dalszy tych przygotowań, ale z tą różnicą, że akcent położono w nim na metodykę badania współzależności między ZIB a produktywnością. W rozdziale tym zaproponowano model ekonometryczny do wykorzystania w dalszych częściach pracy, omówiono zastosowane narzędzia statystyczne i ekonometryczne, a także scharakteryzowano wykorzystane dane i ich źródła. Rozdział 4 („Analiza współzależności ZIB i produktywności gospodarek (branż) w krajach V4 w latach 2004–2013”) jest poświęcony ilościowej analizie współzależności ZIB i produktywności gospodarek oraz branż wybranych krajów w przyjętym okresie analizy. Zaprezentowano w nim model podstawowy, alternatywne specyfikacje równania pierwszego oraz przeprowadzono bardzo wartościową dyskusję uzyskanych wyników w nawiązaniu do innych badań referowanych w literaturze przedmiotu.

Nie wydaje się niezbędne szersze referowanie treści poszczególnych rozdziałów, dlatego sformułowanych zostanie kilka uwag ogólnych. W pracy można wyodrębnić umownie (poza omówionym już podziałem formalnym na rozdziały) dwie części. Część pierwszą stanowią rozdziały 1, 2 i 3. Mają one charakter przygotowawczy w stosunku do drugiej części, którą stanowi rozdział 4, będący *de facto* rozwiązaniem podjętego zadania badawczego. Przygotowania poczynione w części pierwszej mają zróżnicowany charakter. Rozdziały 1 i 2 mają charakter literaturowy, teoretyczny i pojęciowy. Dobrze opisują sens podjętych zagadnień badawczych. W rozdziale 3 czynności przygotowawcze są kontynuowane, ale tym razem odnoszą się do zagadnień metodycznych i narzędziowych. Część drugą stanowi rozdział 4, obejmujący budowę i analizę zestawu modeli. Oczywiście jest, że przy takiej interpretacji struktury ocenianej książki obie wyodrębnione abstrakcyjnie części mają asymetryczne rozmiary, co jednak nie jest wadą opracowania.

Recenzowana książka ma właściwe rozmiary całkowite jak na pracę poświęconą rozważanemu zagadnieniu. Świadczą o tym względnie zrównoważone proporcje pomiędzy rozdziałami

pracy, niemniej daje się zauważyć, że rozmiary rozdziału 3 (nieco ponad 20 stron) odbiegają od pozostałych. Narzędziowy, a więc osobliwy w stosunku do pozostałych rozdziałów, charakter tego składnika pracy uzasadnia jednak przyjęte rozwiązanie. Silną stroną opracowania jest zastosowany klarowny linearny tok rozumowania, który poprawnie definiuje sekwencję poszczególnych rozdziałów.

Układ pracy jest poprawny – w przyjętym toku rozumowania liczba rozdziałów pracy oraz ich sekwencja są prawidłowe. Co więcej, wydaje się nawet, że układ pracy można uznać za wzorcowy, o czym świadczy zwłaszcza zasługujące na podkreślenie umiejętne przełożenie tytułu i problematyki badawczej rozprawy na liczbę, sekwencję oraz układ i treść rozdziałów. Struktura wewnętrzna rozdziałów (liczba, rozmiary itp. podrozdziałów) nie nasuwa istotnych uwag krytycznych – jest ona dobrze zorganizowana, uzasadniona, zdyscyplinowana, a także umiejętnie podporządkowana zadeklarowanym celom pracy i przyjętym hipotezom badawczym.

Wybory metodyczne poczynione przez L. Wojciechowskiego nie budzą większych wątpliwości, należy je uznać za poprawne i zasługujące na pozytywną ocenę. „Biblioteka” instrumentarium badawczego wykorzystanego w pracy jest dość rozbudowana i w niektórych partiach względnie zaawansowana. Metody zostały dobrane do poszczególnych zadań badawczych w sposób nawiązujący do literatury przedmiotu i dobrze uzasadniony. Poprawnie wskazano źródła inspiracji metodycznej zaczerpnięte z kilku wybranych publikacji. Warto także zaznaczyć, że konkretne narzędzia badawcze zostały właściwie dopasowane i umiejętnie zastosowane.

Autor deklaruje we Wstępie przy okazji omawiania hipotez, że w celu ich weryfikacji przeprowadził badania empiryczne obejmujące zestaw wybranych sekcji NACE rev. 2 krajów Grupy Wyszehradzkiej dla lat 2004–2013. W badaniach tych posłużono się uogólnionymi stochastycznymi modelami granicznymi SFA, to znaczy modelami uogólnionymi z efektami losowymi GTRE oraz wykorzystano bayesowskie uśrednianie modeli. W nieco innym fragmencie Wstępu Autor deklaruje zastosowanie wielorównaniowych modeli dla danych panelowych mające na celu opis dynamiki zależności między ZIB a produktywnością. Jednocześnie Autor opracowania w przekonujący sposób uzasadnia dobór do badania czterech wybranych krajów tworzących Grupę Wyszehradzką. Konkludując ten fragment recenzji, należy więc stwierdzić, że dobór całego zestawu metod oraz wykorzystanie poszczególnych jego elementów stanowią silną stronę ocenianej książki. Do silnych stron opracowania należą dobra orientacja i biegłość Autora w zakresie znajomości światowej i polskiej literatury przedmiotu. L. Wojciechowski nieźle radzi sobie z obszerną bibliografią przedmiotu podejmowanych rozważań, a także sprawnie i umiejętnie posługuje się nią w toku prowadzonego wywodu.

Warto przedstawić kilka wybranych uwag i pytań nawiązujących do treści rozprawy: 1) w pracy brakuje nieco odniesień prowadzonych rozważań do różnorodnych perspektyw teoretycznych przyjmowanych w różnych dyscyplinach czy subdyscyplinach nauk ekonomicznych; innymi słowy chodzi o nieco bardziej klarowne wyjawienie deklaracji Autora odnośnie do tego, w jakiej dyscyplinie (dyscyplinach) nauki lokalizuje swoje rozważania – jakie są związki książki z ekonomią, biznesem międzynarodowym, geografiami ekonomiczną itp.2) jak zaznaczono wyżej, struktura pracy nie budzi wątpliwości, niemniej wydaje się, że komunikację Autora w czytelnikiem mogłyby jeszcze poprawić krótkie wstępy i zakończenia poszczególnych rozdziałów; 3) wskazane byłoby doprecyzowanie kwestii pojęciowych odnoszących się do filii i oddziałów firm zagranicznych; np. można zadać pytanie, jak w podanej w książce klasyfikacji lokują się sprawy przedstawicielstw firm zagranicznych w Polsce oraz zakup nieruchomości. Problemy klasyfikacyjne występują też w innych miejscach pracy – pisząc na przykład o rozróżnieniu inwestycji *greenfield* i *brownfield*, warto pamiętać, że ten podział czyniony jest ze względu na specyficzne kryterium, a sama forma prawna oraz proporcje udziałów poszczególnych właścicieli są po prostu innymi niezależnymi kryteriami i nie należy tych spraw mieszać; innymi słowy: *joint venture* również dobrze może odnosić się do inwestycji *greenfield*, jak i do *brownfield*; 4) wcześniej wysoko oceniono orientację Autora w literaturze przedmiotu. Niemniej należy jednak zaznaczyć, że pewne prace zostały pominięte w niezrozumiały sposób, przynajmniej w niektórych fragmentach pracy. W omówieniu polskiego piśmiennictwa na temat ZIB brak prac takich autorów, jak Jerzy Cieślak, Jan Rymarczyk, Andrzej Stępiak oraz Zofia Wysokińska. Na szczęście niektóre z tych nazwisk pojawiają się we wcześniejszych lub w dalszych fragmentach publikacji.

Wydaje się, że wystarczające uzasadnienie przyznania pozytywnej oceny opiniowanej pracy stanowią następujące osiągnięcia w niej zrealizowane: 1) umiejętność znalezienia i konceptu-

alizacji doniosłego naukowo problemu badawczego, zasługującego na rozpracowanie w ramach prowadzonych prac badawczych (syntetycznym wyrazem konceptualizacji problemu badawczego są przyjęte w opracowaniu cele i hipotezy); 2) umiejętność poprawnego od strony metodologiczno-metodycznej przeprowadzenia całego zaplanowanego procesu badawczego; umiejętność adekwatnej do sytuacji badawczej, trafnej selekcji i poprawnego, zgodnego z regułami warsztatu naukowego, wykorzystania przyjętych metod badawczych; 3) umiejętność skonfrontowania podjętej problematyki badawczej z rozważaniami i wynikami osiągniętymi przez innych naukowców w nawiązaniu do literatury światowej oraz polskiej; 4) biegła znajomość literatury przedmiotu – umiejętność doboru i interpretacji opracowań innych autorów; 5) umiejętność samodzielnego prowadzenia badań empirycznych.

Autor udowodnił w pracy, że potrafi kompetentnie poruszać się w zakresie badania ważnych zagadnień gospodarczych, umiejętnie posługując się dostępnymi w literaturze przedmiotu ujeciami, modelami i paradygmatami teoretycznymi. Jednocześnie wykazał, że czerpiąc z dostępnych w literaturze rozwiązań, można je jednocześnie twórczo zmieniać, konfigurować i dopasowywać do specyficznych uwarunkowań badawczych. Reasumując, zasadne wydaje się stwierdzenie, że całe zrealizowane przez Autora postępowanie badawcze jest dobrze osadzone w kontekście badań prowadzonych przez innych naukowców w eksplorowanym obszarze badań naukowych.

Warto zaznaczyć, że duże znaczenie w ocenianym opracowaniu posiada rozbudowany, ambitny program autorskich badań empirycznych podjętych przez Autora. Obejmuje on kluczowy rozdział rozprawy – rozdział 4. Wyniki badań są ważne i interesujące, a także mogą skłaniać do refleksji nad ich wykorzystaniem do budowania rekomendacji dla polityki gospodarczej w odniesieniu do napływu inwestycji zagranicznych. Swoistą wartością dodaną tej książki jest uwzględnienie poziomu mezoekonomicznego prowadzonych rozważań obok makroekonomicznego. W wyniku przeprowadzonych badań okazało się, że branżowy rozkład wpływu ZIB na produktywność jest zróżnicowany, a dodatkowo wiąże się z charakterem dokonywanych inwestycji (wertykalne *versus* horyzontalne).

Wyżej przytoczone argumenty przemawiają za wnioskiem, że całościowa ocena recenzowanej książki jest pozytywna. Do najważniejszych silnych stron opracowania należy zaliczyć właściwy dobór problematyki badawczej, poprawne sformułowanie celów oraz hipotez badawczych, logiczną, przejrzystą i dobrze podporządkowaną celom oraz hipotezom strukturę pracy, szeroki program autorskich badań empirycznych przeprowadzonych w ramach przygotowywania książki, poprawne posługiwanie się literaturą przedmiotu, adekwatność metodyczną oraz umiejętność prowadzenia analizy i wyciągania wniosków. Wymienione walory książki sprawiają, że z przekonaniem należy rekomendować jej lekturę.

Marian Gorynia

marian.gorynia@ue.poznan.pl

<https://orcid.org/0000-0002-7633-8249>